

Rhetoric of remembrance/oblivion Retoryka (nie)pamięci

11 (1) 2024 ISSUE EDITORS: MAREK JEZIŃSKI, ANNA M. KIEŁBIEWSKA

MAREK JEZIŃSKI

UNIwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

<https://orcid.org/0000-0003-4335-8216>

jezmar@umk.pl

ANNA M. KIEŁBIEWSKA

UNIwersytet Warszawski

<https://orcid.org/0000-0001-8910-396X>

a.miloszewska@uw.edu.pl

KATARZYNA MOLEK-KOZAKOWSKA

UNIwersytet Opolski, Polska

<https://orcid.org/0000-0001-9455-7384>

molekk@uni.opole.pl

Retoryka (nie)pamięci – wprowadzenie do tematu numeru Rhetoric of remembrance/oblivion – a foreword

License

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 international (CC BY 4.0).

The content of the license is available at <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

MAREK JEZIŃSKI

UNIwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

<https://orcid.org/0000-0003-4335-8216>

jezmar@umk.pl

ANNA M. KIEŁBIEWSKA

UNIwersytet Warszawski

<https://orcid.org/0000-0001-8910-396X>

a.miloszewska@uw.edu.pl

KATARZYNA MOLEK-KOZAKOWSKA

UNIwersytet Opolski, Polska

<https://orcid.org/0000-0001-9455-7384>

molekk@uni.opole.pl

Retoryka (nie)pamięci – wprowadzenie do tematu numeru

Współczesne kultury, niezależnie od dominującego w nich rynkowo zorientowanego kultu nowości, opierają swoją ciągłość na pamiętaniu i tworzeniu, a potem odtwarzaniu tradycji, ewokowaniu pamiętanych zdarzeń, zjawisk, ludzi, zachowań, a sama pamięć – dzięki wielorakim i wielozadaniowym technologicznym wzmocnieniom – jest zawsze i na różne sposoby obecna w teraźniejszości. Z drugiej strony, retoryka (nie)pamięci pozwala ludziom nie mówić, nie przypominać, nie pamiętać – lub mówić nie wprost, bez nazywania. Wszystko po to, by nie naruszać tego, co oswojone i zaakceptowane przez grupę ludzką jako bezpieczny wymiar jej funkcjonowania i dookreślenia własnych pozycji ideologicznych wobec innych społeczności, zjawisk, czy definiowania dyskursu prawdziwościowego na użytek grupowy (Czyżewski i in. 1990).

Niepamięć jednak, jako zjawisko kulturowe, zakłada prowadzenie dwóch równoległych dyskursów – integracyjnego, pozwalającego włączyć to, co przeznaczone dla pamięci do struktur codziennego doświadczenia oraz dyskursu wykluczającego, skazującego na wygnanie to, co niepamiętane czy to, co przeznaczone do niepamiętania i zapomnienia (por. Czachur, Wójcicka 2021). To, co pamiętane, wzmacniane jest ekstensjami, jak pismo, zapisy video, fotografie, opowieści. To, co niepamiętane, wyganiane jest precz z naszej pamięci, niszczone, chowane, ukrywane, zakopywane, trzymane za szczelnie zamkniętymi drzwiami. A służyć takiemu ukrywaniu może nie tylko przemilczanie, ale i omawianie, umniejszanie, metaforyzowanie – słowem: mowa nie wprost.

Dodatkowo, można przyjąć, że kulturowe przeciwstawianie pamięci i niepamięci ma charakter manipulacyjny, poprzez który nadawca osiągnąć może określone cele, dzięki umiejętnie stosowanym strategiom retorycznym (Vivian 2010).

Wykluczenie z dyskursu publicznego jakiejś części doświadczenia grupowego ma często charakter kulturowo ukierunkowany na podtrzymywanie wartości dookreślających grupową tożsamość (por. Drong 2019). Niepamięć może bowiem przyjąć postać kulturowego tabu, zasadzającego się na wykluczeniu, prowadzącego do odsuwania od sfery publicznej niepożądanych społecznie tematów, prowadzących do zapomnienia, programowo planowanej kulturowej amnezji (Boyden 2003).

Nie można też – *nomen omen* – zapomnieć o roli pamięci i pamiętania w klasycznej strukturze dzieła retorycznego. Memoria, mnemotechniki – podejście do tych kluczowych zjawisk jest dziś zgoła odmienne niż w retoryce klasycznej. Z jakimi wyzwaniem w tym obszarze mierzymy się w dobie mediatyzacji, prezentacji multimedialnych, teleprompterów, kalendarzy interaktywnych czy muzeów, których zasoby mają głównie cyfrową postać?

W wyniku badawczego namysłu nad licznymi aspektami retoryki (nie)pamięci, proponujemy Państwu tom, w którym wybrzmiewają interdyscyplinarne refleksje naukowe autorów z różnych ośrodków akademickich.

Numer otwieramy artykułem Magdaleny Piechoty z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej pt. „Przeciw niepamięci – retoryka wspomnienia rodzinnego w ‘Fałszerzach pieprzu’ Moniki Sznajderman”. Badaczka pochyla się nad zagadnieniami niepamięci, traumatycznych białych plam i postpamięci jako procesów psychologiczno-społecznych, prowadzących do potrzeby rekonstrukcji własnej tożsamości, w perspektywie retoryki wspomnienia rodzinnego. Materiałem źródłowym dla analizowanej książki stały się formy monologowe i dialogowe, ustne i pisane, rytualne i spontaniczne w rodzinie Sznajdermanów.

Perspektywę odmienną od rodzinnych, intymnych praktyk narracyjnych przedstawiła Marta Wójcicka z UMCS. W artykule „Retoryka pamięci zbiorowej – ujęcie, perspektywy i problemy badawcze” podejmuje próbę zdefiniowania terminu „retoryka pamięci” w odniesieniu do pamięci kolektywnej. Jako egzemplifikację, autorka wzięła na warsztat przemówienie Mariana Turckiego w 80. rocznicę wybuchu powstania w getcie warszawskim, które poddała multimodalnej analizie retorycznej.

Narracje powstaniowe, tym razem związane z powstaniem warszawskim, analizowane są także w artykule Beaty Dudy i Ewy Ficek z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Ich publikacja nosi tytuł „*Musiało tak być, bo bez tego by nie było nic*. Językowe środki perswazji w relacjach wspomnieniowych z Archiwum Historii Mówionej Muzeum Powstania Warszawskiego (na wybranych przykładach)”. Badania dotyczyły ponad 3500 wywiadów utrwalonych w postaci transkrypcji, które zostały poddane analizie ilościowej i jakościowej przy użyciu narzędzia KonText. Na tej podstawie autorki wyodrębniły repertuar zabiegów retorycznych i mechanizmów stosowanych przez świadków historii, które przyczyniły się do stworzenia w świadomości zbiorowej określonej wizji powstania warszawskiego.

Temat numeru zamykamy artykułem Tomasza Rawskiego z Uniwersytetu Warszawskiego oraz Agnieszki Kwiatkowskiej i Huberta Plisieckiego z USWPS. W artykule „Retoryka wykluczenia a retoryka uwiarygodnienia: ‘prawdziwi Polacy’ w dyskursie parlamentarnym” autorzy analizują tytułowy epitet. Badania kontekstu przywoływania wyrażenia „prawdziwi Polacy”, towarzyszących mu emocji, form budowania opozycji między wspomnianą grupą a resztą narodu, wraz z analizą zastosowanych toposów, pozwoliły przedstawić wnioski na temat politycznych intencji posługiwania się wyrażeniem interpretowanym w kategoriach „retoryki wykluczenia” i „retoryki uwiarygodnienia”. Ogólnikowość i definicyjna mglistość przywołanego w badaniach wyrażenia wydaje się być świadomie wykorzystywana przez mówców do realizacji określonych celów politycznych.

W dziale Varia zapraszamy na początek do lektury artykułu Kristine Marie Berg z Uniwersytetu w Kopenhadze pt. „Perseverance and zeal? Yes thanks: The ecology and endurance of a protest logo”. Badaczka analizuje retoryczne intencje i społeczny odbiór ikonicznego logotypu z uśmiechniętym słońcem, stworzonym w 1975 roku w Danii jako znak rozpoznawczy ruchu antynuklearnego. Wykorzystywany początkowo jako narzędzie budowania wspólnoty wśród aktywistów, stał się następnie symbolem aktywizacji społecznej i pozyskiwania funduszy, promował z czasem różne idee, w tym popierające wykorzystanie atomu – stąd dzisiejsze sprzeczne skojarzenia z badanym logotypem.

Magdalena Piskała z Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk przeanalizowała dla nas zawartość staropolskich kalendarzy. W artykule „Retoryczna forma i funkcje prozdrowotnych treści w staropolskich kalendarzach” proponuje wgląd w związki tej charakterystycznej formy publikacji użytkowych z medycyną. Analizę retoryczną autorka skonstruowała w oparciu o tradycyjne zadania dzieła retorycznego: *docere, movere (flectere) i delectare*.

Polecamy także lekturze artykuł Jadwigi Linde-Usiekniewicz z Uniwersytetu Warszawskiego, która swoje refleksje naukowe zawarła w tekście „Wokół uproszczonego stylu retorycznego wykładu akademickiego w języku obcym – przypadek studiów filologicznych”. Autorka nawiązuje do trzech sytuacji użycia języka obcego w obrębie dydaktyki akademickiej: nauczania języka specjalistycznego (LSP), nauczania i uczenia opartych na treści (CBA), zintegrowanego nauczania treści i języka (CLIL); bierze na warsztat jeden szczególny przypadek dydaktyczny: wykład w języku obcym. Wyróżnia następnie kilka typów zabiegów retorycznych, składających się na uproszczony styl wywodu, oparty na retorycznym stylu prostym, *actio capital* i wybranych cechach z poziomu *elocutio*.

Alina Landowska, Andrea Rocci i Marcin Koszowy przedstawiają próbę przeniesienia tradycyjnego środka retorycznego - *prolepsis*, w nowe środowisko komunikacyjne, jakim są media społecznościowe. Swoje wnioski zawarli w artykule

“Contemporary prolepsis in digital rhetoric: the roles and functions of proleptic cues”.

W bieżącym numerze zamieszczamy także, w dziale Reakcje, polemikę z opublikowaną w poprzednim tomie „Res Rhetorica” recenzją. Eric Bengtson i Oskar Mossberg ze szwedzkiego Uppsala University w artykule „On tradition, criticism, and green marketing” odnoszą się do tekstu Frederika Appela Olsena. Wskazując, które z aspektów recenzji zostały w ich ocenie ujęte niezgodnie z intencją autorów recenzowanego dzieła, odwołują się do fundamentalnych pytań na temat pola badawczego retoryki.

Na zakończenie polecamy Państwu recenzję „Podręcznika retoryki” Bice Mortary Garavelli, przygotowaną przez Marię Załęską z Uniwersytetu Warszawskiego. Wydany w ubiegłym roku przekład Magdaleny Ryszki-Kurczab jest tłumaczeniem ikonicznego dzieła włoskiej badaczki retoryki pt. „Manuale di retorica”, wydanego po raz pierwszy w 1988 roku i wielokrotnie wznawianego. Warto zapoznać się z erudycyjną rekomendacją Marii Załęskiej, która wiedzę na temat retoryki łączy z rozległą znajomością materii badań włoskich naukowców oraz treści oryginalnego dzieła. Autorka była recenzentką wydawniczą wspomnianego dzieła.

Mamy nadzieję, że w „Retoryce (nie)pamięci” znajdą Państwo wiele ciekawych wątków badawczych i godnych polecenia artykułów. Życzymy udanej lektury!

Bibliografia

- Boyden, Michael.** 2003. “The rhetoric of forgetting: Elena Esposito on social memory.” *Image [& Narrative – Online Magazine of the Visual Narrative* 6; <https://www.imageandnarrative.be/inarchive/mediumtheory/michaelboyden.htm>, dostęp 1.03.2024.
- Drong, Leszek.** 2019. *Tropy konfliktu. Retoryka pamięci kulturowej we współczesnej powieści północnoirlandzkiej*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Czachur, Waldemar, Wójcicka, Marta.** 2021. „Pamięć i pamiętanie w przestrzeni języka z perspektywy badań lingwistycznych”. W *Język(i) w czasie i przestrzeni*. Red. Piotr Stalmaszczyk. 211-235. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Czyżewski, Marek, Kowalski, Sergiusz, Tabako, Tomasz** (red.). 2010. *Retoryka i polityka. Dwudziestolecie polskiej transformacji*. Warszawa: WAIp.
- Vivian, Bradford.** 2010. *Public forgetting: The Rhetoric and Politics of Beginning Again*. State College: Penn State University Press.